

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

МИШКО НАДІЯ МИРОСЛАВІВНА

УДК 159.9:374.7

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У ПРОЦЕСІ ЗДОБУТТЯ
ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент
Седих Кіра Валеріївна,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка,
завідувач кафедри психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Іванцова Наталія Борисівна,
Миколаївський національний університет імені
В.С. Сухомлинського,
професор кафедри психології

кандидат психологічних наук, доцент
Жванія Тарас Валеріанович,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, доцент кафедри практичної
психології

Захист відбудеться «24» грудня 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.08 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розісланий «23» листопада 2016 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

К.І. Фоменко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується як перехідний в економічному, соціальному та культурному аспектах. Складні й мінливі умови суспільного життя спричиняють підвищення інтересу до психології як науки та потребу в отриманні фахової психологічної допомоги. В умовах популяризації діяльності психолога попит на цю спеціальність зростає з кожним роком, тому з'явилися напрями не тільки з підготовки, а й перепідготовки студентів за спеціальністю «Психологія». Сучасна психолого-педагогічна практика сьогодні зіткнулася із суперечностями між необхідністю постійного підвищення професійної компетентності і недостатньою вивченістю проблеми мотивації професійної перепідготовки майбутнього психолога, умов, факторів і механізмів становлення адекватної мотивації професійного зростання. Актуальність дослідження, визначається обставинами спеціальної прискореної підготовки психологів (з числа колишніх педагогів, медиків, економістів тощо), які фактично оволодівають новою професією та відсутністю досліджень особливостей мотиваційно-ціннісної сфери таких студентів.

У психологічній науці існують різні підходи до розуміння сутності та базису мотиваційно-ціннісної сфери особистості. До них відносять вроджені неусвідомлювані інстинкти (З. Фрейд), потреби в позитивній свободі, знаходженні ідентичності, встановленні соціальних зв'язків (Е. Фромм), системі відносин «я–інші» (К. Хорні), прагненні до подолання почуття неповноцінності та соціальний інтерес (А. Адлер), задоволення різного рівня потреб та русі до самоактуалізації (А. Маслоу) тощо. У вітчизняній психології сутність мотиваційно-ціннісної сфери особистості розглядалась у межах «діяльнісного підходу» (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, Д. М. Узнадзе).

Розвиток мотиваційно-ціннісної сфери особистості обумовлює розвиток професійно важливих якостей, які визначають успішність праці та її продуктивність. Особливості розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості на різних вікових етапах та в процесі професійного становлення вивчали Е. Еріксон, Ш. Бюлер, Р. Гаулд, Д. Левінсон, Д. Вейланд, Р. Хейвінгхерст, Б. Лівехуд, Е. Гінзберг, Д. Міллер, В. Врум, Д. Сьюпер та інші. Вивченню особливостей професійно важливих якостей особистості практичних психологів, вимог до їх компетентності, освітньо-кваліфікаційних характеристик сучасного психолога, а також науковим розробкам змісту, форм і методів підготовки практичних психологів присвячені дослідження А. А. Вербицького, Ж. П. Вірної, Н. М. Дідик, Л. В. Долинської, Н. Б. Іванцової, С. Д. Максименка, В. Г. Панка, Н. І. Пов'якель, Н. В. Чепелевої, Є. В. Чорного, Н. Ф. Шевченко та інших.

Окремого вивчення потребує проблема мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, оскільки розуміння мотиваційних й ціннісно-сміслових чинників професійного самовизначення студентів, які вже мають вищу освіту відкриває можливості подолання проблемних періодів у професійному становленні майбутніх психологів, забезпечує сприяння створенню умов для пошуку особистісно значущих смислів майбутньої професійної діяльності. Таким чином, актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психології зумовили вибір теми

дисертаційного дослідження: *«Особливості розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти».*

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертація виконана у межах науково-дослідної теми кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка «Синергетичний підхід до психологічних процесів у системах різного рівня організації» (протокол № 2 від 26 вересня 2013 року), що координується вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Тему дослідження затверджено вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка (протокол № 4 від 25 листопада 2013 р.), узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №2 від 25.02.2014р.).

Мета і задачі дослідження. Мета – визначити динаміку та психологічні особливості мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти.

Для реалізації мети було поставлено наступні задачі дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до проблеми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога як основи його професійного становлення в дорослому віці.

2. Розробити структурну модель мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

3. Експериментально дослідити динаміку розвитку і психологічну структуру мотиваційно-ціннісної сфери у студентів-психологів, які отримують другу спеціальність.

4. Визначити специфіку мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

5. Розробити та апробувати програму психологічного супроводу розвитку мотиваційно-ціннісної сфери студентів-психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Об'єктом дослідження є мотиваційно-ціннісна сфера майбутнього психолога.

Предмет дослідження – психологічні умови розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають: культурно-історична концепція Л.С.Виготського, концепція діяльності та свідомості О.М.Леонтьєва; психологічні положення про сутність і розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності (К.О.Абульханова-Славська, О.Г.Асмолов, Г.О.Балл, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.О.Татенко та ін.); концепція цілепокладаючої свідомості Ю.М.Швалба; концепція смислової реальності Б.С.Братуся, Д.О.Леонтьєва; психосемантичний підхід до вивчення свідомості та суб'єктивного досвіду людини (О.Ю.Артем'єва, О.Ф.Бондаренко, О.М.Лозова, В.Ф.Петренко, О.Г.Шмельов та ін.); концепції професійного становлення особистості (В.О.Бодров, О.І.Бондарчук, Н.Ю.Волянчук, Ж.П.Вірна, К.М.Гуревич, Є.О.Клімов, Б.Ф.Ломов, А.К.Маркова, В.Ф.Моргун, В.Д.Шадріков та ін.); концептуальні підходи до дослідження особистості психолога (М.О.Амінов, І.В.Дубровіна, Н.Б.Івнцова, Т.О.Казанцева, М.В.Молоканов, О.П.Саннікова, К.В.Седих, Н.В.Чепелева та ін.) та його

професійної підготовки у вищих навчальних закладах (О. Ф. Бондаренко, Л. М. Мітіна, В. Г. Панок, Ю. О. Приходько, В. А. Семиченко, Н. Ф. Шевченко та інші).

Методи дослідження: Для розв'язання дослідницької проблеми нами було застосовано такі методи дослідження: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, класифікація, моделювання, що застосовувалися для узагальнення існуючих теоретичних підходів та емпіричних результатів дослідження; *емпіричні*, (тестування, психодіагностичні та експериментальні методи дослідження мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти, лонгітюдний метод, психолого-педагогічний експеримент) та *статистичні* (параметричні і непараметричні критерії, коефіцієнт лінійної кореляції (r) Пірсона, кластерний аналіз методом k-means, факторний аналіз для характеристики складових мотиваційно-ціннісного професійного самовизначення майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту).

Експериментальна база дослідження. Емпірична частина дослідження виконувалася на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та Полтавського обласного інституту післядипломної освіти імені М.В. Остроградського. Дослідженням охоплено 240 осіб, з яких 60 майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту за дворічною програмою навчання (дослідження проводилось двічі на початку та наприкінці терміну навчання у тих самих студентів), 60 студентів-психологів 1 курсу та 60 студентів-психологів 5 курсу денної форми навчання, які отримують першу базову вищу освіту, а також 60 психологів, які працюють за фахом.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в роботі:

вперше:

- створено та емпірично верифіковано структурну модель мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти, яку складають потребо-мотиваційний (базові потреби, зовнішні та внутрішні мотиви діяльності) та ціннісно-смісловий (смісловиттєві орієнтації та цінності) компоненти, а також компонент психологічної готовності до професійної діяльності (самооцінка своїх умінь, свого емоційного ставлення та професійних уподобань в обраній сфері діяльності);

- виявлено, що специфікою мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, є переважання потреби у почутті власної гідності, фінансових мотивів праці, осмисленості результатів життя та почуття контролю життя, домінування цінностей гедонізму, стимуляції, традицій і духовності;

розширено уявлення про:

- рівні сформованості мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти, що базуються на розвитку окремих складових потребо-мотиваційного, ціннісно-сміслового компонентів та компоненту психологічної готовності до професійної діяльності;

- психологічний зміст та структурну організацію мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

дістали подальшого розвитку:

- засоби діагностики мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутнього

психолога, який отримує другу вищу освіту та психологічні критерії оцінювання рівнів її сформованості;

- засоби розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що апробовані прийоми психологічної діагностики змісту та рівня сформованості мотиваційно-ціннісної сфери особистості, а також програма психологічного розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів можуть бути використані викладачами навчальних закладів та практичними психологами для побудови програм особистісного та професійного розвитку студентів-психологів загалом або окремих її компонентів зокрема під час навчання у ВНЗ і застосовуватись під час викладання таких дисциплін, як «Педагогічна психологія», «Соціальна психологія», «Вікова психологія», «Психодіагностика», «Психокорекція» тощо. Отримані результати можуть бути використані викладачами вищої школи, які займаються професійною підготовкою майбутніх психологів.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (довідка № 0501-89 від 24.02.2016 р.), Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 016/056 від 27.02.2016 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 512 від 3.03.2016 р.) та Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (довідка № 103-10/270 від 11.03.2016 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення роботи були представлені на: Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Кризи життєвого простору особистості, сім'ї та соціальних інституцій» (м. Полтава, 15-17.02. 2013 р.), Всероссийской научно-практической Интернет-конференции с международным участием «Педагогические и психофизиологические проблемы адаптации детей и молодежи» (г. Белгород, 18-22.03.2013 р.), XII Международной научной конференции «Потенциал личности: комплексная проблема» (г. Тамбов, 24.04.2013 р.), I Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків 18-19.10.2013 р.), IV Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість у сучасному світі: проблеми розвитку та психологічної допомоги» (м. Ніжин, 30-31.10.2013 р.), Регіональному круглому столі «Технологічні аспекти психологічного супроводу осіб похилого віку: напрямки роботи психолога» (м. Полтава, 8.04.2014 р.), Регіональному науково-практичному семінарі «Становлення особистості дитини в умовах сталого розвитку суспільства: соціально-педагогічний, корекційний і медичний аспекти», (м. Полтава, 11.04.2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Позитивна психотерапія в Україні: відповіді на вимоги часу» (м. Полтава, 19-21.09.2014 р.), Регіональному круглому столі «Науково-практичні аспекти організації соціально-психологічного супроводу дітей вимушених внутрішніх мігрантів» (м. Полтава, 28.10.2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Діяльнісно-поведінкові фактори життєздатності людини» (м. Харків, 28-29.11.2014 р.), XIV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кроки єднання; втрати та надбання, або ціна та здобутки» (м. Полтава, 30-31.01.2015 р.), VIII Международной научно-практической конференции «Инновации в технологиях и образовании»

(г. Белово, 5-6.03.2015 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна самосвідомість та крос-культурна взаємодія сучасної молоді» (м. Суми, 26.03.2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення і розвиток особистості в умовах освітнього простору: теорія і практика», (м. Полтава, 14-15.05.2015 р.), Педагогічних читаннях присвячених святкуванню річниці з дня народження В.О. Сухомлинського «Усього себе віддай дітям і лише тоді ти зможеш іменуватися Вчителем» (м. Полтава, 29-30.09.2015 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (м. Харків, 23–24.10.2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти», присвяченій 35-річчю кафедри психології ПНПУ імені В.Г. Короленка (м. Полтава, 2-3.10.2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати» (м. Братислава, 14-19.03.2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні» (м. Львів, 26-27.02.2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Наука вчора, сьогодні, завтра» («Nauka wczoraj, dziś, jutro») (м. Варшава, 28.02.2016 р.), VII Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та фахівців в галузі психології «Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі» (м. Суми, 30.03.2016 р.), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства» (м. Кременчук, 20–21.04.2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів, молодих вчених і фахівців у галузі психології «Актуальні питання сучасної психології» (м. Суми, 20.05.2016 року).

Публікації. Матеріали дослідження висвітлені у 17 публікаціях автора: 8 одноосібних статтях у фахових виданнях, включених до списку МОН України, 2 з яких є наукометричними, 9 у збірниках науково-практичних конференцій.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 222 найменувань (30 з них іноземною мовою) та 1 додатку. Робота викладена на 207 сторінках друкованого тексту. Основний зміст роботи викладено на 186 сторінках. Робота містить 24 таблиці та 7 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, розкрито методологічну основу дисертаційної роботи, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, викладено основні положення, що виносяться на захист, подано дані про апробацію роботи та її впровадження у практику.

У першому розділі *«Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту»* висвітлено сучасний стан теоретичних підходів до мотиваційно-ціннісної

проблематики, теоретичні положення онтогенезу мотиваційно-ціннісної сфери особистості та її значення для особистісного розвитку в період професійного становлення.

У зарубіжній і вітчизняній психологічній науці існують різні підходи до розуміння сутності мотиваційно-ціннісної сфери особистості. У зарубіжних психологічних теоріях детермінантою і базисом мотиваційно-ціннісної сфери особистості вважають вроджені неусвідомлювані інстинкти (З. Фрейд), архетипи колективного неусвідомлюваного (К. Г. Юнг), потребу в позитивній свободі, знаходженні ідентичності, встановленні соціальних зв'язків (Е. Фромм), систему відносин «я–інші», що виражаються у русі до людей, проти людей і від людей (К. Хорні), прагнення до подолання почуття неповноцінності та соціальний інтерес (А. Адлер), задоволення різного рівня потреб та русі до самоактуалізації (А. Маслоу) тощо. У вітчизняній психології сутність мотиваційно-ціннісної сфери особистості розглядалась у межах «діяльничного підходу» (С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьєв, А. В. Петровський, Д. М. Узнадзе). К. О. Абульханова-Славська, Є. І. Головаха, Є. П. Колесников, Л. В. Сохань, Т. М. Титаренко, В. Е. Чудновський розглядають мотиваційно-ціннісну сферу особистості як основу вміння людини створювати перспективу власного майбутнього, планувати його, працювати над реалізацією цих уявлень, прагнути до самовдосконалення.

Виходячи з проаналізованого наукового матеріалу, можна зробити висновок, що однозначної феноменології та структури мотиваційно-ціннісної сфери особистості в науці не виділено, не виявлено її місце в процесі професійного розвитку особистості. Виходячи з розуміння мотиваційно-ціннісної сфери як складної багаторівневої структури регуляції професійної діяльності людини, ми виокремили наступні компоненти теоретичної моделі мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту (див. рис. 1):

1. *Потребо-мотиваційний компонент*: основні потреби людини, а саме потреба у безпеці та надійності, потреба у приналежності до суспільства і затребуваності, потреба у почутті власної гідності та потреба у самореалізації; зовнішні (фінансові мотиви, співпраця в колективі, суспільне визнання, відношення з керівництвом) та внутрішні (відповідальність роботи, кар'єра, досягнення особистого успіху та зміст роботи) мотиви.

2. *Ціннісно-смысловий компонент*: смисложиттєві орієнтації та цінності гедонізму, досягнення, влади, самовизначення, стимуляції, конформності, традицій, соціальності, безпеки, зрілості, соціальної культури, духовності, які об'єднуються у 3 групи – індивідуальні, колективні та подвійні.

3. *Компонент психологічної готовності до майбутньої діяльності*, що поділяється на складові – самооцінки умінь, емоційного ставлення та професійних уподобань у сфері обраної діяльності.

Мотиваційно-ціннісна сфера особистості обумовлює розвиток професійно важливих якостей, які визначають успішність праці та її продуктивність. Центральною проблемою розвитку особистості фахівця залишається розвиток його мотиваційної й ціннісно-смыслові сфери, розвиток його готовності зрозуміти для себе сенс власної професіоналізації.

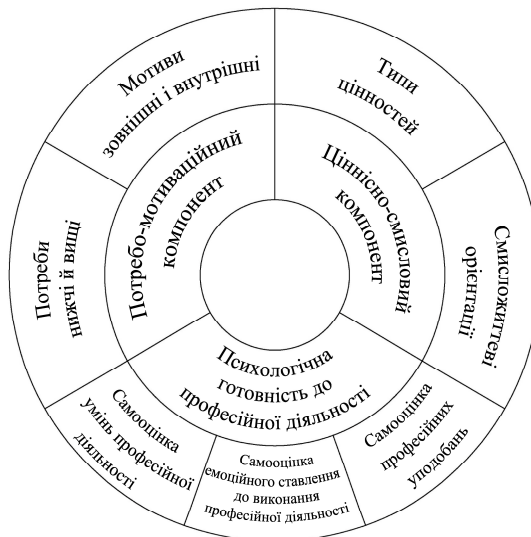

Рис. 1. Теоретична модель мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту

Особливості розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості на різних вікових етапах та в процесі професійного становлення вивчали Е. Еріксон, Ш. Бюлер, Р. Гаулд, Д. Левінсон, Д. Вейланд, Р. Хейвінгхерст, Б. Лівехуд, Е. Гінзберг, Д. Міллер, В. Врум, Д. Сьюпер та інші. Докладні класифікації стадій розвитку людини як суб'єкта професійної діяльності й професійного становлення розкриваються в роботах таких науковців, як В.О. Бодров, Е.Ф. Зеєр, Є.О. Клімов, Т.В. Кудрявцев, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, В.Ф. Моргун та інших. З огляду на доробки даних науковців, стає зрозумілим, що особистісний розвиток на стадіях дорослості характеризується непрямолинійністю, гетерохронністю психічних функцій і наявністю криз. Головною ознакою переходу від однієї стадії розвитку до іншої виступає готовність людини переосмислювати своє життя і професійну діяльність, а також готовність перебудовувати свою систему цінностей.

Проблемам професійно-значущих якостей психолога присвячені дослідження таких науковців, як Л.О. Кіяшко, Е.П. Корабліна, Н.І. Пов'якель, В.В. Файферман та ін. Вони відмічають важливість розвитку таких індивідуально-особистісних рис і якостей, як емпатія, безумовне прийняття іншої людини, професійну компетентність, гнучкість у міжособистісній взаємодії, наполегливість, відповідальність, усвідомленість власних проєкцій, саморозкриття тощо, від яких залежить характер відносин з клієнтом та зумовлюється успішність роботи в цілому. Центральною професійно значущою якістю в структурі особистості психолога є система ціннісних орієнтацій, що задає ієрархічну структуру провідних мотивів особистості психолога, спонукаючи його до самоствердження в обраній професійній діяльності (Н.Б. Іванцова, Л.М. Мітіна, Т.Є. Тітова та інші). Професія психолога передбачає володіння відповідними знаннями, вміннями й навичками роботи, а також наявність певних особистісних якостей, інтегруючим началом яких є мотиваційно-ціннісна сфера, оскільки саме з неї вибудовується вся система професійно важливих якостей і здібностей майбутнього професіонала.

Основні мотиви вибору другої професії психолога є мотив місіонерства, мотив розширення можливостей на роботі, мотив отримання нових можливостей, мотив

розчарування у попередній професії, мотив збільшення резерву для здолання життєвої кризи, мотив зовнішнього впливу (В.А. Семиченко), для осіб віку ранньої дорослості психологія як сфера професійної діяльності має переважно практичну орієнтацію на допомогу іншим, а для осіб віку середньої дорослості – на вирішення власних проблем, а також допомогу своїй сім'ї та близьким, на пошук внутрішніх причин проблем, а також на пошук та актуалізацію власних ресурсів (О.О. Маленов), на самовдосконалення та особистісне зростання, усвідомлене перетворення, основане на бажанні зберегти власну цілісність (В.І. Слободчиков), на реалізацію мотивів афіліації, внутрішньо-орієнтованих інтенцій щодо особистісного зростання, а також задоволення пізнавальних потреб щодо подолання складних життєвих ситуацій (Ю.Г. Сербінов), губристичних мотивів (Т.Б. Хомуленко, К.І. Фоменко) та мотивів самоздійснення (І.М. Тичина).

У психологічній науці не існує однозначного і вичерпного погляду на чинники становлення мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога, який отримує другу вищу освіту. В першу чергу, підкреслюються позитивні аспекти другої вищої освіти для оволодіння психологічною спеціальністю: студенти другої вищої освіти можуть бути більш релевантними психологічному фаху за рахунок більш високого рівня усвідомленості, комплексу особистісних та професійних компетенцій (О.О. Маленов), професійний вибір дорослої людини є значно виваженішим та базується на багатому життєвому досвіді, доступному рефлексії (В.І. Слободчиков), займаючи конструктивну позицію щодо очікувань референтної групи доросла людина може дозволити собі повністю зануритися в самореалізацію, ефективно виражаючи свій життєвий потенціал (В.Б. Чупіна). Існує й дещо інша позиція до розуміння специфіки становлення майбутнього професіонала в процесі перепідготовки, що визначається психологічними особливостями освіти в зрілому віці. В дорослому віці основні ідентифікаційні процеси особистості вже відбулися в процесі попередньої професіоналізації, що може викликати суттєвий внутрішній психологічний спротив як на свідомому (навіщо вгадувати щось нове, якщо старий метод теж дієвий), так і несвідомому рівні (професійний вибір може бути викликаний потребою компенсувати невдалу ідентифікацію у певній соціальній площині), а також денно-заочна форма отримання другої вищої освіти знижує можливість виховного та розвивального впливу інституції вищої освіти на студентів (В.А. Семиченко та ін.).

Отже, особливості мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога, який отримує другу вищу освіту можуть визначати його професійну спрямованість (мотиви, цілі, сенси діяльності тощо), а також можливості саморозвитку в професійній площині й після закінчення терміну навчання.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження особливостей розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти»* обґрунтовано загальні принципи організації констатувальної частини дослідження, розкрито систему застосованих методичних прийомів, проведено аналіз отриманих результатів та зроблено основні висновки дослідження.

Науково-дослідна робота проводилась на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка та Полтавського обласного інституту післядипломної освіти імені М.В. Остроградського протягом 2013-2015 років. Дослідженням було охоплено 240 осіб, з яких 60 майбутніх психологів, які здобувають

другу вищу освіту за дворічною програмою навчання (досліджувалися двічі на початку і в кінці навчання), 60 студентів-психологів 1 курсу та 60 студентів-психологів 5 курсу денної форми навчання, які отримують першу базову вищу освіту, а також 60 психологів, які працюють за фахом. Віковий діапазон основної вибірки досліджуваних, які здобували другу вищу освіту зі спеціальності «Психологія» становив 23-54 роки, з яких 49 жінок і 11 чоловіків.

Досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження, що полягає у визначенні рівня розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів в процесі здобуття ними другої вищої освіти, реалізовується через застосування низки методик, зокрема: тест А. Маслоу на дослідження провідної мотивації (адаптація Д.В. Каширського); методика «Двофакторний мотиваційний профіль» Ф. Герцберга (адаптація М.В. Тіпатова); тест смисложиттєвих орієнтацій Д.О. Леонтьєва; ціннісний опитувальник Ш. Шварца (адаптація С.В. Реттгес); опитувальник професійної готовності Л.Н. Кабардової.

Динаміка показників мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які оволодівають другою вищою освітою характеризується наступними тенденціями. За результатами дослідження рівнів розвитку потребо-мотиваційного компоненту мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту було визначено, що на 1-му курсі найбільш розвинені потреби у самореалізації й почутті власної гідності, а на 2-му курсі – потреби у почутті власної гідності і потреби в безпеці та надійності, найменший рівень розвитку має потреба у відчутті приналежності, як на 1-му, так і на 2-му курсі навчання. Статистично значимої зміни показників основних потреб у майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти не виявлено. Таким чином, бажання відчувати свою компетентність перед обличчям життєвих випробувань є основним при обранні другої вищої освіти за спеціальністю «Психологія», важливими є також як бажання розкрити свої потенційні здібності у цій площині, так і підвищити відчуття впевненості майбутніх психологів у своєму соціальному і професійному становищі.

Внутрішні мотиваційні фактори переважають над зовнішніми гігієнічними факторами на 1-му курсі і зрівнюються порівну на 2-му курсі навчання. Найбільший рівень прояву на 1-му курсі мають внутрішні мотиви – кар'єри та особисті досягнення. На 2-му курсі більше ніж удвічі переважає решту мотивів зовнішній гігієнічний фактор – фінансовий мотив. Також досить вираженими є такі мотиваційні фактори, як відповідальність та зміст роботи, проте до 2-го курсу навчання вони зазнають зниження своїх значень. Статистично значимого зростання зазнав показник суспільного визнання ($t=1,93$, $p\leq 0,05$). А отже це може свідчити про певну спрямованість майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, передусім, на можливості кар'єрного зростання і, суміжних з цим, покращення фінансових можливостей, а також спрямованість на новий формат майбутньої професійної діяльності та можливості самоздійснення.

Дослідження смисложиттєвих орієнтацій виявило зниження всіх показників на другому курсі навчання: загальної усвідомленості життя ($t=10,27$, $p\leq 0,0001$), процесу життя ($t=3,97$, $p\leq 0,0001$), результативності життя ($t=3,13$, $p\leq 0,0001$) та локусу контролю-життя ($t=3,97$, $p\leq 0,0001$). Це може характеризувати випускників, які отримують другу вищу освіту, як таких, які не задоволені пройденим відрізком часу і

його результатами, а також як «мрійників», плани яких не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Це свідчить про фактичну наявність кризи завершення навчання, яка супроводжується посиленням екзистенційної тривоги і пов'язаними з нею явищами ціннісно-цільової дезорієнтації.

У майбутніх психологів як на 1, так і на 2 курсі навчання, високі значення мають типи цінностей (рейтинг від 1 до 4) – гедонізм (задоволення та насолода життям), стимуляція (прагнення до новизни і глибоких переживань), традиції (повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність), духовність (внутрішня гармонія, життя більше духовними інтересами, ніж матеріальними, розуміння свого призначення в житті, єднання з природою). Протягом навчання студентів було встановлено зниження показника цінності стимуляції ($t=-3,37$, $p\leq 0,001$). А отже, прагнення до зміни у житті, нових глибоких переживань та пізнавальної активності зазнає зменшення свого значення для майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти, хоча залишається досить важливим.

Майбутні психологи, які здобувають другу вищу освіту, 3-поміж трьох складових готовності до типу професій «Людина-людина», до якої входить професія психолога, високо оцінили свої уміння (60% вибірки на 1-му та 70% на 2-му курсі), тобто свої можливості у реалізації професійних умінь, трохи менше досліджуваних оцінили у себе стійке позитивне емоційне ставлення, що виникає при виконанні даної діяльності (70% вибірки на 1-му та 43% на 2-му курсі) та лише половина досліджуваних оцінили у себе високий стан готовності та бажання зробити дану діяльність для себе професійно пріоритетною (53% вибірки на 1-му та 50% на 2-му курсі). Відтак, можемо зробити висновок про недостатню сформованість професійної готовності до діяльності у майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти, що може бути пов'язане з певним розчаруванням у змісті майбутньої професійної діяльності, розвіюванням попередніх міфів про сутність даної професії тощо.

Вивчення змісту та структури мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти передбачало застосування кореляційного та факторного аналізу. За результатами кореляційного аналізу компонентів потребо-мотиваційної сфери визначено, що показники потреби у самоактуалізації особистості майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, позитивно корелюють з показниками локусу контролю-Я ($r=0,555$, $p<0,01$), а також цінностей гедонізму ($r=0,376$, $p<0,05$), самовизначення ($r=0,439$, $p<0,05$), зрілості ($r=0,524$, $p<0,01$) та групою індивідуальних цінностей ($r=0,391$, $p<0,05$). А отже, потяг до розкриття власних можливостей пов'язаний із потягом до чуттєвого задоволення, уявленням про себе як про сильну особистість, яка має достатню свободу вибору, щоб побудувати своє життя у відповідності із власними цілями і завданнями.

З потребою в почутті власної гідності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, негативно корелюють показники конформності ($r=-0,435$, $p<0,05$) та групи індивідуальних цінностей ($r=-0,36$, $p<0,05$). З потребою у безпеці та надійності позитивно корелює показник соціальності ($r=0,44$, $p<0,01$). Потреба у почутті власної гідності негативно пов'язана зі схильністю стримувати дії, які не відповідають соціальним очікуванням. І навпаки, чим вища потреба у безпеці, тим традиційнішим обирається спосіб поведінки.

Фінансовий мотив (зовнішній гігієнічний фактор) майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту негативно корелює з показниками цілі у житті ($r=-0,44$, $p<0,05$), локусу контролю–Я ($r=-0,43$, $p<0,05$), локусу контролю–життя ($r=-0,37$, $p<0,05$) та загальним показником усвідомленості життя ($r=-0,39$, $p<0,05$). А отже, чим важливіший фактор величини заробітної плати для майбутнього психолога, тим меншого значення набувають цілі у майбутньому, наявність свободи вибору, можливість контролювати своє життя. І навпаки, мотив досягнення особистого успіху (внутрішній мотиваційний фактор) майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту позитивно корелює з показниками цілі у житті ($r=0,436$, $p<0,05$), результативності життя або задоволеністю самореалізацією ($r=0,378$, $p<0,05$) та локусу контролю – життя ($r=0,503$, $p<0,01$), а зміст роботи як внутрішній мотив позитивно корелює з показником локусу контролю–життя ($r=0,380$, $p<0,05$). Тобто, потреба у досягненні особистого успіху передбачає наявність цілеспрямованості особистості, плани якої підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію, оцінкою продуктивності й осмисленості життя. Визнання важливості змісту професійної діяльності позитивно пов'язане з відповідальністю у майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту.

Професійні уподобання у сфері діяльності типу «Людина-людина», до якої відноситься і професія психолога, позитивно корелюють з показниками самоактуалізації ($r=0,40$, $p<0,05$) та показниками локусу контролю–Я ($r=0,43$, $p<0,05$), що свідчить про те, що високий рівень готовності займатися професійною діяльністю типу «Людина-людина», такою як психолог, передбачає потяг до розкриття своїх здібностей та можливостей, віру у власні сили, уявлення про себе як про сильну особистість.

Застосування факторного аналізу із варімакс обертанням дало можливість отримати структуру мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, представлену трьома факторами. До *першого фактору* «Спрямованість на допомогу собі» (19,4% сумарної дисперсії, факторна вага становить 3,94), увійшли змінні: потреба у почутті власної гідності, особисті досягнення, локус контролю-Я, гедонізм. Даний фактор демонструє спрямованість у майбутніх психологів отримувати знання задля покращення власного життя, підвищення самооцінки та відчуття сили змінювати своє життя у відповідності зі своїми цілями.

Другий фактор «Спрямованість на допомогу іншим» (12,7%; 2,92), містить змінні: потреба у самореалізації, зміст роботи, локус контролю-життя, стимуляція, професійні уподобання у сфері діяльності «Людина-людина». Його зміст полягає у спрямованості майбутніх психологів отримувати знання задля покращення життя, передусім, інших людей, виконання своєї професійної діяльності, що базується на прагненні до розкриття власних здібностей та прихованих потенцій особистості та зацікавленості у змістовній складовій майбутньої професії.

Третій фактор «Невизначена спрямованість» (11,3%; 2,76), складено змінними: потреба у безпеці та надійності, фінансовий мотив, процес життя, традиції. Це така спрямованість майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, що полягає в потребі у відчутті впевненості у своєму майбутньому, покращенні фінансового аспекту, що сприятиме поліпшенню сприйняття свого поточного життя.

Застосування кластерного аналізу методом К-середніх дозволило виділити рівні сформованості мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. За результатами аналізу виявлено 4 групи досліджуваних за рівнем сформованості в них мотиваційно-ціннісної сфери: I група (26% на 1 курсі, 7% на 2 курсі) – майбутні психологи із високим рівнем розвитку мотиваційно-ціннісної сфери; II група (60% на 1 курсі, 63% на 2 курсі) – майбутні психологи із середнім з тенденцією до високого рівня розвитку мотиваційно-ціннісної сфери; III група (7% на 1 курсі, 23% на 2 курсі) – майбутні психологи із середнім з тенденцією до низького рівня розвитку мотиваційно-ціннісної сфери; IV група (7% на 1 курсі, 7% на 2 курсі) – майбутні психологи із низьким рівнем розвитку мотиваційно-ціннісної сфери. Досліджувані групи за *I кластером* характеризуються високою усвідомленістю власного життя, свого місця в ньому та переживання життя як такого, що має сенс, високим рівнем психологічної готовності до майбутньої професії психолога, яка входить до типу професій «Людина-людина», а також високим рівнем вираженості 3-х і більше типів цінностей, середній рівень з тенденцією до високої сформованості основних потреб (переважання потреб у почутті власної гідності та самоактуалізації) та зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності особистості. До *II кластеру* увійшли досліджувані, яким характерна достатня усвідомленість власного життя, свого місця в ньому та переживання життя як таке, що в цілому має сенс, у більшості високий та середній рівень психологічної готовності до майбутньої професії психолога, яка входить до типу професій «Людина-людина», а також загальний середній рівень сформованості типів цінностей, з високим рівнем вираженості 1-го і більше типів цінностей, середнім та високим рівнем сформованості основних потреб (переважання потреб у безпеці, почутті власної гідності та самоактуалізації) та середнім рівнем сформованості зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності особистості. До *III кластеру* увійшли студенти, яким характерна достатня та низька усвідомленість власного життя, свого місця в ньому та переживання життя як таке, що, у більшості, має сенс, низький та середній рівень психологічної готовності до майбутньої професії психолога, яка входить до типу професій «Людина-людина», низький та середній рівень сформованості типів цінностей, середній рівень сформованості основних потреб (переважання потреб у безпеці та почутті власної гідності) та середній рівень сформованості зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності особистості, з переважанням зовнішніх мотивів, а саме фінансового мотиву діяльності. До *IV кластеру* увійшли майбутні психологи, які здобувають другу вищу освіту, яким характерна низька усвідомленість власного життя, свого місця в ньому та переживання життя як таке, що не має сенсу, низький рівень психологічної готовності до майбутньої професії психолога, яка входить до типу професій «Людина-людина», загальний низький рівень сформованості типів цінностей та середній рівень з тенденцією до високої сформованості основних потреб, домінування потреби у почутті власної гідності та середній рівень сформованості зовнішніх і внутрішніх мотивів діяльності особистості, з високими показниками фінансового мотиву діяльності.

Зменшення представленості майбутніх психологів з високим рівнем розвитку мотиваційно-ціннісної сфери (група I кластеру) протягом навчання у вищій свідчить про негативну динаміку показників мотиваційно-ціннісної сфери у цілому за період здобуття ними другої вищої освіти.

Для розуміння специфіки мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, ми проаналізували отримані дані, порівнявши їх з результатами дослідження майбутніх психологів, які отримують першу базову освіту і психологів, які працюють за фахом як еталонною групою.

Студенти-психологи другої вищої освіти перевищують досвідчених психологів за показниками таких потреб, як потреба у безпеці та надійності ($t=3,43$, $p\leq 0,001$) та потреба у почутті власної гідності ($t=4,01$, $p\leq 0,0001$) і поступаються показниками потреби у приналежності до суспільства ($t=-3,65$, $p\leq 0,0001$) та потреби у самореалізації ($t=-3,84$, $p\leq 0,0001$). Отже, можна зазначити, що порівняно з практикуючими психологами, студенти-психологи другої вищої освіти відчують себе менш захищеними у своєму житті та більше потребують підвищення значущості власної особистості, у тому числі за рахунок здобуття психологічної спеціальності. Максимальний розвиток власних здібностей є більш важливим для практичних психологів, а ніж для студентів-психологів першої базової та другої вищої освіти, проте за рештою потреб випускники першої базової освіти суттєво не відрізняються від досвідчених психологів.

Також статистично значимі відмінності було виявлено між практикуючими психологами і випускниками другої вищої освіти за такими мотиваційними факторами: студенти-психологи другої вищої освіти перевищують досвідчених психологів за показниками зовнішніх мотивів: фінансового мотиву ($t=3,50$, $p\leq 0,0001$), стосунки з керівництвом ($t=-3,91$, $p\leq 0,0001$) та внутрішнім мотивом кар'єри ($t=1,93$, $p\leq 0,01$) і поступаються за показниками внутрішніх мотивів професійної діяльності: відповідальність роботи ($t=-3,84$, $p\leq 0,0001$) та зміст роботи ($t=-2,91$, $p\leq 0,01$). Отже, фактор заробітної плати, стосунків з адміністрацією та можливостями професійного розвитку є більш важливим для студентів-психологів другої вищої освіти, а мотиви важливості діяльності, пов'язані із самим змістом виконуваної роботи є більш важливими для практикуючих психологів.

Статистично значимі відмінності було виявлено між практикуючими психологами і випускниками стаціонару за п'ятьма типами цінностей, у той час, як між практикуючими психологами і випускниками другої вищої освіти лише за двома типами цінностей. Так, для практикуючих психологів характерне вище значення цінності самовизначення ($t=4,15$, $p\leq 0,0001$), а для випускників першої базової освіти – цінності влади ($t=-3,10$, $p\leq 0,01$), конформності ($t=-7,80$, $p\leq 0,0001$), традиції ($t=-5,00$, $p\leq 0,0001$) та соціальної культури ($t=-4,21$, $p\leq 0,0001$). Таким чином, для випускників стаціонару спеціальності «Психологія» у порівнянні з досвідченими психологами більш важливими є досягнення соціального престижу, смиренність та прийняття суспільних норм, а практикуючі психологи більшого значення надають можливості саморозкриття та саморозвитку. Випускники другої вищої освіти перевищують практикуючих психологів за показниками значення для них цінності традиції ($t=4,06$, $p\leq 0,0001$) і поступаються за показниками значення для них цінності стимуляції ($t=-6,00$, $p\leq 0,0001$), що характеризує студентів-психологів другої вищої освіти як більше схильних до традиційних способів розв'язання життєвих задач та менш інтенсивного життєвого темпу.

Таким чином, можна констатувати, що випускники першої базової освіти мають більшу професійну відповідність мотиваційно-ціннісній сфері психолога-професіонала,

ніж випускники другої вищої освіти. Це може пояснюватися тим, що денна форма навчання більшою мірою створює необхідні умови професійної взаємодії на засадах кооперації, підтримки та розвитку ресурсів суб'єктів навчання, що є важливим фактором для формування професійно важливих мотивів майбутньої діяльності.

У третьому розділі *«Активне соціально-психологічне навчання як засіб розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту»* наведено загальну стратегію формувального експерименту, розглянуто організацію та структуру програми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту та результати проведеної роботи.

Аналізуючи проблему цілеспрямованого розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, ми зосередилися на системі професійної підготовки у ВНЗ, яка за умови правильної організації є потужним джерелом розвитку системи релевантної професійної мотивації, ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій. Найбільш поширеними типами навчальної взаємодії студентів другої вищої освіти з викладацьким складом є конкуренція та кооперація, де перша має дві форми прояву – латентну (приховану), що базується на деякому знеціненні професорсько-викладацького складу з метою компенсаторної підтримки власної самооцінки, що зазнає певного суб'єктивного тиску в процесі оцінки знань студентів, та явна взаємна конкуренція, що базується на більш відкритому протистоянні, взаємному знеціненні (Х. Кохут). На противагу вищезначеним типам взаємодії, кооперація базується на підтримці, співпраці, розвитку прихованих ресурсів особистості студента як з боку студентів, так і з боку викладачів (К.В. Седих). Відтак, застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання в процесі перепідготовки спеціаліста дає можливість застосувати диференціальний підхід, знизити суб'єктивний стан навчальної напруги у дорослих людей, активізувати арсенал особистісного і професійного досвіду таких студентів, підвищити свої комунікативні навички, навички подолання проблемних ситуацій, програвати у діловій грі можливі майбутні професійні ситуації, підвищити інтерес до обраної професії, зрозуміти напрямки самовдосконалення як майбутнього фахівця, а отже і значно підвищити відсоток мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту до виконання професійної діяльності. Проте на думку більшості дослідників (О.Р. Арнольд, Т.Є. Беловицької, Н.Р. Бітянної, В.Ю. Большакової, І.В. Вачкової, В.Б. Волкової, Є.І. Головахи, Е. Дісі, О.О. Кроніка, О.В. Євтіхової, Ю.М. Ємельянової, Т.В. Зайцевої, В.П. Захарова, В.О. Климчука, С.І. Макшанової, С.Н. Мельника, О.Л. Музики, Л.А. Петровської, С.В. Петрушина, О.С. Прутченкова, Р. Раяна, К.Р. Роджерса, К. Рудестама, К.В. Седих, К. Фопеля, Т.С. Яценко та інших), найбільш ефективною формою роботи з розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти є соціально-психологічний тренінг, який дозволяє вдосконалити структурні компоненти даного психологічного феномену за відносно короткий проміжок часу, що за умов скороченого терміну навчання на другій вищій освіті є досить доцільним.

Метою розвивальної програми було створення психолого-педагогічних умов розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту (формування відповідної навчально-професійної мотивації, розвиток ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій відповідно обраному фаху та розвиток

психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності). Програма містила 8 етапів пропорційно спрямованих на розвиток усіх компонентів мотиваційно-ціннісної сфери: потребо-мотиваційного компоненту, ціннісно-смыслового компоненту та компоненту готовності до професійної діяльності. Навчально-розвивальна програма реалізовувалась у формі тренінгових занять, які проводилися протягом навчального циклу. Тривалість тренінгового курсу – 24 години. У формульованому експерименті, що проводився в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка, взяли участь 38 студентів другої вищої освіти напряму підготовки «Психологія» (2 курсу навчання), з яких 18 студентів становили експериментальну, а 20 – контрольну групи.

Результатом формульованого експерименту стали статистично значимі зміни в показниках мотиваційно-ціннісної сфери студентів експериментальної групи. У потребо-мотиваційній сфері відбулося зростання показників вищих потреб, а саме потреби у приналежності до суспільства ($t=8,71$, $p<0,0001$), почутті власної гідності ($t=12,74$, $p<0,0001$) та самореалізації ($t= 8,57$, $p<0,0001$). Також відбулося зростання показників внутрішньої професійної мотивації, на противагу зовнішнім, що відповідає процесу самоздійснення особистості, а саме статистично значимого зростання зазнали показники змісту роботи ($t=2,63$, $p<0,05$). Щодо ціннісно-смыслового компоненту, то можемо зазначити, що позитивні зрушення відбулися у таких показниках смисложиттєвих орієнтацій, як цілі у житті ($t=2,47$, $p<0,05$), процес життя ($t=2,66$, $p<0,05$), результативність життя ($t= 2,75$, $p<0,01$), локус контролю-Я ($t=3,69$, $p<0,001$), локус контролю життя ($t=3,74$, $p<0,001$). В результаті розвивальної роботи у студентів експериментальної групи зростають складові психологічної готовності до професійної діяльності: впевненість у реалізації даної діяльності, позитивне ставлення, що виникає при виконанні даної діяльності та бажання зробити дану діяльність професійно пріоритетною для себе ($p<0,05$). За результатами повторного дослідження в контрольній групі не виявлено статистично значимих змін.

Отже, результати дослідження засвідчили ефективність програми розвитку мотиваційно-ціннісної сфери як важливого компоненту професійної підготовки майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та емпіричне вивчення питання розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога в процесі здобуття другої вищої освіти. Отримані в ході дослідження результати дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Основою професійного становлення психолога є розвиток його мотиваційно-ціннісної сфери, яка визначає спонукання, спрямування і регулювання його фахової діяльності. Особистісний розвиток на стадіях дорослості характеризується непрямолинійністю, гетерохронністю психічних функцій і наявністю криз, причому головною ознакою переходу від однієї стадії розвитку до іншої виступає готовність людини переосмислювати своє життя і професійну діяльність, а також готовність перебудувати свою систему цінностей. Особливого значення така готовність до

мотиваційно-ціннісних трансформацій особистості набуває у випадку її перепрофілювання у дорослому віці. Мотиваційно-ціннісна сфера фахівця-психолога, який отримує другу вищу освіту, визначає його професійну спрямованість (мотиви, цілі, сенси діяльності тощо), а також можливість саморозвитку в професійній площині й після закінчення терміну навчання.

2. Розроблена теоретична модель мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту, має чітку структуру, до якої входять потреби, зовнішні і внутрішні мотиви діяльності, цінності та смисложиттєві орієнтації, а також позитивне емоційне ставлення до майбутньої професійної діяльності, уміння, бажання та психологічна готовність до її здійснення. У більш загальному вигляді, складовими мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього фахівця-психолога, який здобуває другу вищу освіту, є потребо-мотиваційний компонент, ціннісно-смисловий компонент та компонент психологічної готовності до виконання майбутньої діяльності.

3. У психологів, які здобувають другу вищу освіту, найбільш розвиненими є потреби у почутті власної гідності й самореалізації, безпеки та надійності. Найвищий рівень прояву мають зовнішній гігієнічний фактор – фінансовий мотив та внутрішній мотиваційний фактор – кар'єри, що може свідчити про їх спрямованість, передусім, на можливості кар'єрного зростання та покращення фінансових можливостей, а також спрямованість на новий формат майбутньої професійної діяльності та можливості самоздійснення. Студенти-психологи у процесі оволодіння другою вищою освітою характеризуються усвідомленим і відповідальним ставленням до життя і розумінням його закономірностей, проте їх розуміння результативності життя та задоволеність своєю самореалізацією є досить суперечливими. Провідні типи цінностей цієї категорії студентів свідчать про їх прагнення до задоволення у житті, а також до новизни і глибоких переживань, про прийняття своєї долі, внутрішню гармонію та духовні інтереси.

4. Динаміка показників мотиваційно-ціннісної сфери студентів у процесі оволодіння другою вищою освітою характеризується наступними тенденціями: зростанням показників потреби в безпеці та надійності і потреби у почутті власної гідності, проте зниженням потреби у відчутті приналежності та самоактуалізації. Внутрішні мотиви чітко переважають на першому курсі, а вже наприкінці навчання вони зрівнюються з зовнішніми мотивами. Протягом оволодіння другою вищою освітою на перший план виходять зовнішні мотиви, зокрема фінансовий мотив, а показники усіх внутрішніх мотивів зменшуються. До кінця навчання знижується усвідомленість життя, проте типи цінностей протягом навчання залишаються незмінними. Аналіз динаміки психологічної готовності до типу професій «Людина-людина» показав зростання показників оцінки своїх можливостей у реалізації умінь та зниження показників оцінки позитивного ставлення до даної професійної діяльності, а також оцінки свого бажання займатися у майбутньому даною діяльністю. Загальний результат дослідження динаміки розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти свідчить про фактичну наявність кризи завершення навчання, яка супроводжується посиленням екзистенційної тривоги та пов'язаними з нею явищами мотиваційної та ціннісно-цільової дезорієнтації.

5. Порівняльний аналіз результатів дослідження мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, студентів-психологів, які

отримують першу базову освіту і досвідчених психологів виявив наступне. Студенти-психологи другої вищої освіти перевищують досвідчених психологів за показниками потреби у безпеці та надійності, у почутті власної гідності і поступаються за показниками потреби у приналежності до суспільства та самореалізації. У той час, як у практикуючих психологів, у порівнянні з випускниками стаціонару, є статистично значиме перевищення лише за показником потреби у самореалізації. Студенти-психологи другої вищої освіти перевищують досвідчених психологів за показниками зовнішніх мотивів: фінансового мотиву та стосункам з керівництвом, та внутрішнім мотивом кар'єри і поступаються за показниками внутрішніх мотивів професійної діяльності: відповідальність та зміст роботи. Випускники другої вищої освіти перевищують практикуючих психологів за показниками значення для них цінності традиції і поступаються за показниками значення для них цінності стимуляції. Таким чином, випускники першої базової освіти мають більшу професійну відповідність мотиваційно-ціннісній сфері психолога-професіонала, ніж випускники другої вищої освіти, що може бути обумовлене як віковими та соціально-психологічними чинниками становлення випускників, так і формою навчання стаціонару та другої вищої освіти.

6. До психолого-педагогічних умов вдосконалення організації процесу професійної підготовки майбутніх психологів слід включати застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання в процесі перепідготовки спеціаліста. Зазначені технології дають можливість застосувати диференціальний підхід, знизити суб'єктивний стан навчальної напруги у дорослих людей, активізувати арсенал особистісного і професійного досвіду таких студентів, підвищити свої комунікативні навички, навички подолання проблемних ситуацій, програвати у діловій грі можливі майбутні професійні ситуації, підвищити інтерес до обраної професії, зрозуміти напрямки самовдосконалення як майбутнього фахівця, а отже і значно підвищити рівень мотиваційно-ціннісної готовності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту до виконання професійної діяльності.

Розроблена програма активного соціально-психологічного навчання для розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, показала високу ефективність, що проявляється у глибокому усвідомленні власної професійної спрямованості, формуванні відповідної професійної мотивації, структуризації ціннісної ієрархії, осмисленні та конкретизації життєвих цілей та визначенні перспективи розвитку, прагненні особистості до реалізації власного потенціалу, зростанні показників складових психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності.

Перспективи подальших наукових пошуків ми вбачаємо в комплексній розробці інструментальних засобів діагностики мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту для поглибленого аналізу її цілісної системи розвитку та дослідженні особливостей розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх фахівців інших професійних профілів для розширення розуміння специфіки мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутніх психологів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

а) Статті у наукових фахових виданнях:

1. *Мишко Н.М.* Сутність та структура психологічної готовності до професійної діяльності психолога / Н.М. Мишко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка. – Київ, 2013. – Том 12. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 8. – Частина 2. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2013. – С. 66-69.

2. *Мишко Н.М.* Особливості ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2015. – №1/СХХХ. – С. 115-119.

3. *Мишко Н.М.* Структура мотиваційної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти / Н.М. Мишко // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Київ; Ніжин: ПП Лисенко, 2015. – Том XI. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 15. – С.320-329.

4. *Мишко Н.М.* Дослідження особливостей мотиваційної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти / Н.М. Мишко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки: збірник наукових праць / за ред. Н.О.Євдокимової. – №2 (15), жовтень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С.78-84.

5. *Мишко Н.М.* Дослідження ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Збірник наукових праць «Науковий вісник Херсонського державного університету». Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2015 р. – Вип. 2. – Том 2. – С. 21-26.

6. *Мишко Н.М.* Дослідження психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. – Одеса, 2016. – №2-3/СХХХХІІІ-СХХХХІV. – С.149-155.

б) Статті в наукометричних виданнях

7. *Мишко Н.М.* Шляхи формування мотиваційно-ціннісної готовності майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти / Н.М. Мишко // Психологія і особистість: Науковий журнал. – Полтава, 2015. – №2 (8) Частина 2. – С. 235-247.

8. *Мишко Н.М.* Особливості мотиваційно-ціннісної сфери студента-психолога, який здобуває другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України /за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 31. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – С.238-247.

в) Статті та тези в збірниках науково-практичних конференцій:

9. *Мишко Н.М.* Динаміка мотиваційної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти / Н.М. Мишко // Діяльнісно-поведінкові фактори

життєздатності людини: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 28-29 листопада 2014 р. (ХНПУ ім. Г.С. Сковороди) – Харків, 2014. – С. 141-143.

10. *Мышко Н.М.* Динамика мотивационной сферы будущего психолога в процессе получения второго высшего образования / Н.М. Мышко // Инновации в технологиях и образовании: Материалы VIII международной научной конференции «Инновации в технологиях и образовании» 5-6 марта 2015 г.: в 4 ч. / Филиал КузГТУ в г. Белово. – Белово: Изд-во филиала КузГТУ в г. Белово, Россия; Изд-во ун-та «Св. Кирилла и Св. Мефодия», Велико Тырново, Болгария, 2015. – Ч. 3. – С. 96-99.

11. *Мишко Н.М.* Специфіка потребнісно-мотиваційної сфери майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: Міждисциплінарні аспекти» 2-3 жовтня 2015 року. – Полтава, 2015. – С. 170-173.

12. *Мишко Н.М.* Особливості ціннісно-сислового аспекту професійного становлення майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 жовтня 2015 р. (ХНПУ ім. Г.С. Сковороди) – Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. – С. 235-237.

13. *Мишко Н.М.* Особливості смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції 26-27 лютого 2016 р. – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. – С. 37-39.

14. *Мишко Н.М.* Чинники мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Nauka wczoraj, dziś, jutro, Warszawa 28.02.2016: zbior raportow naukowych. – Warszawa: Diamond trading tour, 2016. – Czesc 6. – Str. 65-66.

15. *Мишко Н.М.* Особливості професійної готовності майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту / Н.М. Мишко // Сучасні наукові дослідження та розробки: теоретична цінність та практичні результати: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 15-18 березня 2016 р. (м. Братислава, Словаччина). – К.: ТОВ «НВП Інтерсервіс», 2016. – С. 34-35.

16. *Мишко Н.М.* Теоретичні аспекти розвитку психологічної готовності дорослої особистості до нової професії психолога / Н.М. Мишко // Етнічна самосвідомість та міжетнічна взаємодія в сучасному світі: Збірник наукових праць / [за ред.: Кузікової С.Б., Щербакової І.М., Пасічник Н.О.]. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 30 березня 2016 – С. 53-56.

17. *Мишко Н.М.* Умови ефективного розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів у процесі здобуття другої вищої освіти / Н.М. Мишко // Психолого-педагогічні та політичні проблеми у трансформаційних процесах українського суспільства: Збірник тез наукових робіт учасників III Всеукраїнської науково-практичної конференції 20-21 квітня 2016 р. – Кременчук: КрНУ, 2016 – С. 31-34.

АНОТАЦІЇ

Мишко Н.М. Особливості розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди Міністерства освіти і науки України. – Харків, 2016.

У дисертації здійснено обґрунтування й емпіричне вивчення мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. Визначено теоретико-методологічні підходи до вивчення феномена мотиваційно-ціннісної сфери, з'ясовано основні детермінанти її розвитку, розкрито особливості становлення мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти, проведено порівняльний аналіз специфіки мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту з майбутніми психологами, які здобувають першу базову освіту і працюючими психологами. Розроблено діагностичний комплекс, що уможливив дослідження мотиваційно-ціннісної сфери психолога. Розроблено розвивальну програму з розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх психологів, ефективність якої експериментально підтверджено.

Ключові слова: потреба, мотив, структура цінностей, смисложиттєві орієнтації, мотиваційно-ціннісна сфера особистості, професійне становлення, майбутній психолог, друга вища освіта.

Мышко Н.М. Особенности развития мотивационно-ценностной сферы будущего психолога в процессе получения второго высшего образования. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды Министерства образования и науки Украины. – Харьков, 2016.

Диссертационное исследование посвящено изучению развития мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование. В работе представлен анализ теоретических подходов к изучению проблемы мотивационно-ценностной сферы личности профессионала и её структурных компонентов. Рассмотрен процесс профессионального становления специалиста в т.ч. психолога и его особенности в зрелом возрасте.

С целью исследования особенностей содержания мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование предложена структурная модель, компонентами которой являются потребностно-мотивационный компонент, ценностно-смысловой компонент и компонент психологической готовности к будущей профессиональной деятельности. Изучение данных компонентов способствует определению особенностей структурирования мотивационно-ценностной сферы, помогает обнародовать проблемы выбора профессии, поиску и нахождению смысла существования личности, что является обязательным условием гармонического профессионального и личностного развития.

В результате проведения констатирующего исследования определены критерии оценки уровня развития мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование, которые отражают степень сформированности каждого структурного компонента данной сферы: низкий уровень, средний и высокий. В результате анализа эмпирических данных установлено, что для будущих психологов, получающих второе высшее образование характерным есть преобладание среднего уровня развития всех компонентов мотивационно-ценностной сферы. Общий результат исследования динамики развития мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование свидетельствует об ухудшении показателей всех структурных компонентов и фактическом наличии кризиса завершения обучения, сопровождаемом усилением экзистенциальной тревоги и взаимосвязанными явлениями мотивационной и ценностно-целевой дезориентации.

На основе эмпирических данных, разработана программа тренинга «Развитие мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование» и осуществлена ее апробация. Результаты исследования показали, что программа психологического тренинга способствует структуризации мотивационной и ценностной сферы личности, осознанию смысловых ориентиров жизни и стремлению личности к раскрытию и использованию собственного потенциала, что позитивно отражается на общем показателе развития мотивационно-ценностной сферы будущих психологов, получающих второе высшее образование.

Ключевые слова: потребность, мотив, структура ценностей, смысло-жизненные ориентации, мотивационно-ценностная сфера личности, профессиональное становление, будущий психолог, второе высшее образование.

Myshko N. Features of motivational-value sphere of future psychologist who obtaining the second higher education. – Manuscript.

The dissertation is submitted for the scientific degree of candidate of psychological sciences in the specialty 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – H. S. Skovoroda Kharkiv national pedagogical university of Ministry of education and science of Ukraine. – Kharkiv, 2016.

The dissertation deals with theoretical and empirical study of motivational-value sphere of future psychologists who gets a second higher education. It defines theoretical and methodological approaches which study the phenomenon of motivational-value sphere, reveals major determinants of its development, the features of formation of motivational-value sphere of future psychologist who obtaining the second higher education, comparative analysis of the specific motivational-value sphere of future psychologists who obtaining the second higher education with future psychologists who gets the basic higher education and working psychologists. A diagnostic system gives the opportunity to study the motivational-value sphere of future psychologist. A developing training program of motivational-value sphere of future psychologists who obtaining the second higher education is set. It's effectiveness is confirmed experimentally.

Keywords: needs, motives, values structure, life purport orientations, motivational-value sphere of person, professional development, future psychologist, the second higher education.